

La *cugula*

(ALDC, V, 1072. *La cugula*)

La *cugula* és una gramínia (*Avena barbata*), una mala herba semblant a la civada (*Avena sativa*), molt freqüent a les vores dels camins dels camps. El nom és general de fet en tot el domini, però amb diverses variants fonètiques; deriva del llat. CUCŪLUS ‘cucut’, que, amb el resultat *cugul/cogul* (s. XIII), designava l’ocell anomenat *cucut*, i que, aplicat a la femella d’aquest ocell que pon els ous en els nius d’altres ocells i deixa que aquests els covin, es va estendre semblantment a la *cugula* que creix entre el blat o altres cereals (en llatí, *cuculus* ja tenia el sentit de ‘amant adúlter’). Var.: *cogula*, amb dissimilació vocàlica (*cogul* ja és del s. XIII); *cucula* 81, per acció onomatopèica; *cuvula*, per equivalència acústica GU = VU, *covula* 132, 134, 158, 182, amb dissimilació, i *cavula* 167, per centralització de la [o] inicial (cf. Veny, 1999 c) ajudada d’una dissimilació; *caïla* i *coïla* 159, 161, per pèrdua de la consonant intervocàlica, amb reducció a *cula* per emmudiment de la vocal inicial en hiat. Un canvi d’accent ha generat *cívula* 83, 84, *cívola* 149, *cígula* 19, 51, 58, 59, 64 i la var. sincopada *cugla* 53. *Cogula borda* 185 conté un determinant que subratlla el seu caràcter silvestre, no productiu. *Cugullada* 121 és resultat d’una homonimització formal amb *cogullada*, nom de l’ocell. *Ratxa* (var. *ratja* 95, *arratgi* 101) deriva de (AVENA) ERRATICA, és a dir,

‘civada salvatge, escampada’, provinent del gascó, on es diu *arradja*.

La semblança amb la civada ha generat *civada borda* (cf. oc. *civado fèro* ‘no cultivada’), *falsa civada* 7 i el der. despectiu *civadó* (per a l’origen de *civada*, veg. PALDC, IV, mapa 518), i el fet de foradar els sacs, *trauca-sacs* 11, 13 (*traucar*, d’origen preromà, potser del gàl·lic *TRAOKARE ‘foradar’, expressió semblant a l’oc. *crèbasac* [Alibert], *crèbo-sa*, *crèvo-sac* “les grains durs et piquants crèvent les sacs” [Mistral]); veg. semblantment *trauca-sac(s)/troca-sacs*, *rompsac* per a l’herba *Hordeum murinum*.

Balloca 115, 118 (var. *mata de balloca* 118, *ballueca* 139) és un manlleu a l’arag., on és d’origen preromà.

Jui 67, 70-72, var. de *jull* (< *JOLIUM < *LJOLJUM < LOLIUM), amb l’equivalència acústica *juny* 58, potser es refereix a una altra herba, la zitzània (*Lolium temulentum*); cf. oc. *juelh*, arag. *luello*, it. *loglio*.

L’alg. *fanalja* 85 (var. *fanatja* 85), per la seva estructura fonètica, sembla un manlleu al sard, probablement der. de FENUM.

Des del punt de vista geogràfic, notem el domini quasi absolut de *cugula*, però amb diversitat formal, amb puntuals intrusions de *ratxa* i *balloca*, procedents respectivament de l’adstrat gascó i arag.

Cugula és l’únic mot normatiu des del DOrt, 1917.

